

D. Nemesio Etxaniz, euskal idazlea

Juan San Martin

Gure euskal idazleon mundu txipi honetan, galera handia izan da Don Nemesio Etxanizen heriotza. Aspaldi honetan beraren etorria agortua zela iduritzen bazaigu ere, gerraondoko ekintzetan lehen mailako idazlea izan zen eta euskal literaturaren historian toki berezia zor zaio, une berezi batean eskaini zuenaz gainera zenbait sailetan puntako agertu zitzaigunez. Berak gehien landu zituen alorrak olerkia, kanta, antzerkia, irratsaioak eta ipuinak izan ziren, baina itzulpen batzuk ere egin zituen, ez nolana hikoak, eta euskaraz ikasteko metodo bat ere bai. Lan gaitza Don Nemesiok urte larrietan burutu zuena. Batzuen ustez, kaskagorria zen Don Nemesio, baina hala behar urte ilun haiek jasango baziren. Berez kaskagorria ez zenak ez zuen ezer egiterik garai haietan, eta katakunbetan ari ginenontzat gogozko argia zen Don Nemesioren idazkintza.

Garaiko giroak hala eraginik, etsipenezkoa zen Don Nemesioren ekintza. Bide-ertzeko belarra bezala ikusten bait zuen bere herriaren etorkizuna.

*Nere erri gaixoa!
Belar bakan zikiñak,
ba-dik ire antza.
Zapaldu induten su ta gar.
Zikin aute gezur d'abar.
Arrazkero guk zenbat dantza!
Noan etxera! Illunak
mendi guzia arantza!*

Baina, —«Ai, nere Errota! Buru-Errota!»—, berekiko pentsamenduetan atertu gabe, barruko kezka eta larrimina zituen eraginkor: «Nundik sortu aiz? Zer dakark? Erri baten arnasa igan elurtu dek. Urte joanen amesa, guraso zaarren mataza, erio-aizez eten-zorian...» bere baitan zituen eraginkor eta ez zuen isiltzerik zuzenbidearen izenean.

Don Nemesio, Azkoitian etorri zen mundura 1899ko abenduaren 19an. Mende bat bukatzearekin batera sortu zen haurrak herriko Erruki-Etxeko eskolan eta Karidadeko Mojetan egin zituen bere lehen ikastaroak. Gero, seitik bederatzzi urtera artekoak, Sailleter Anaien eskoletan eta, bederatzizirekin, latina ikasten Balda dorretxean Otaño anaiekin (Jose eta Rikardorekin). Bere herritik Lekarotzera joan zen bi urterako eta handik Comillas-era, hemen hamabi urteren buruan ikastaroak eginaz apaiz irteteko. Mezaberria Azkoitian bertan eman zuen 1924eko abenduaren 26an. Arabako Urarten urtebete apaiz egon ondorean, 1926an, Bergarako Santa Marinara, gerrara arte. Artadiko San Migelen urte bete egin ondoren, Arabako Andoinera (1941) erretore. Baina bere azken urteak, urterik gehienak, Donostian eman zituen eta hiri honetako euskal kultur ekintzek asko zor diote Don Nemesio Etxanizen eraginari: ikastola, antzerki, irratsaio... non ez zuen lanik egin urte haietan?

Apaiz egin baino lehen hasi zen euskaraz idazten. *Arraldea* zeritzan kontu zaharra, *Argia* asterokoan lehenik eta liburuxka bezala gero, 1923an argitaratu zuen. Handik hiru eta lau urtera, *Euskal Esnalea*-ren ipuin-sariak jaso zituen *Olentzero* eta *Katuin zuloa*-rekin. Baina bere literatur ekintza nagusia gerraondoko urte larrietan hasiko zuen, beharbada arestian agertu duan bertsoan azaltzen duen mindurak eraginik.

Nori berea emateko orduan, erabili zituen izenordeak kontuan hartzekoak dira: Erratzu, Artiz'tar Xabier eta Amillaitz bereziki, eta lanik gehienak argitaratu zituen aldizkariak, *Argia*, *Euskal Esnalea*, *Euzko-gogoa*, *Egan*, *Zeruko Argia*, *Olerti* eta abar.

1950ean *Nola idatzi euskeraz?* liburuxkarekin gazteei laguntza ona eskaini zien hasieratzat. Urte berean eman zuen *Kristau ikasbidea bertsotan*, eta urtebete geroago *Kanta-kantari* liburua, jolas eta kanta ikasteko egina. Beste urtebeteren buruan, 1952an, bi antzerkidun liburuxka, *Izoko aberatsa* eta *Irulearen negarra*, bata umoreduna eta bestea trajikoa, euskara errazez eta elkarrizketa bizkorrez. Garai hartarako harrera ona izan zuen. 1958an, *Euskal antzerkiak* — *Kontu-kontari* deitu liburu

batean beste lau antzerki (*Gabak zekarren eguna*, *Maite ere neurritz*, *Zotzean bizia* eta *Gabon-zauria*) eta bi ipuin luze (bata P. MÉRIMÉE-ren *Mateo Falcone* eta bestea D. Nemesio beraren *Ollasko-iturri*). Antzerki horietako batzuk errepresentatuak izan ziren.

Itzulpenetan, berriz, Prosper MÉRIMÉE-ren ipuinaz gainera, Gabriela Mistral eta Juan Ramón Jiménez-en olerkiak, Ruiz de Añibarroren *Mujeres de Berrigorria* antzerkia (*Ito edo ezkondu* izenburuz) eta Jacques Bondallaz-en laburpenez eta irudiz haurrentzat argitaratu zuen Biblia zaharra: *Itun zaarreko kondaيرا*, bi liburuxkatan (Argitaratzaile, Les Moulineaux. Seine, 1956-1960).

Nik ez dakit gure egunotan zenbaitek aipatzen duen «vasco universal» zein baremorekin neurtzen den edo zein galgak mugatzen duen, baina Don Nemesioren unibertsaltasuna ez zeto-rren literaturgintzako idazle ospetsuak itzultzetik, bere gogozko sorketatik baizik; herriek oro har Unibertsoa osatzen duten bezala, inor baztertu gabe. Esan nahi dut, unibertsaltasuna ez dela herri batzuk bai eta beste batzuk ez, hautaketa bereizgarritz osatzen den zerbait, eta gure herrian unibertsaltasunez gutien hitzegin behar dutenak hizkuntza soil bat besterik mintzatzan ez dakitenak dira; euskaldun ez direnak gehien bat, zeren euskaldunak bi edo hiru hizkuntzaren jabe bihurtu bait dira. Ez dago ongi unibertsaltasun aitzakiaz euskararen etsai agertzea.

Sorketa da gizonari nortasuna ematen diona eta sorketazkoa izan zen Don Nemesioren lanik gehiena. *Lur berri billa* (1967) deritza haren lanen muestra gisako liburu-bildumari. Landu zituen generoetatik zerbait agertzen zuen bertan: antzerki, ele-berri, ipuin, irratsaio, olerki eta kanta. Bere poemarik luzeenetako bat, Iparragirreri eskaini zion «Euskal egazti» izenekoa ere hor da, 24 bertsoz osatua. Don Nemesioren sorketazko ahalmenak neurtzeko, ezagutu beharreko liburua. Argitaratu eta laster, hara zer zioen Pierres Lafitte jaunak *Herria* astekarian (867 zenb. Martxoaren 16koa, 1967):

«Liburu berria deitzea hartze du, ez otsail huntan sortu delakotz bakarrik, bainan eskuarari bide berriak idekitzen diozkalakotz. Maizegi eskual liburuek xahar aire emaiten dute, oraikotasunik ez ukanez.

Etxaniz jauna baino berrizaleagoak badirela gure idazle gaztetan, aitortuko dugu. Baina ez da hau ere gibeltiarra; bethi irakurle gaztez orhoiturik baderama bere lana eta bertze askok baino alegerakiago: harri-

tzeko baita, zonbaitek zoin laket duten minkor eta jauz-
kor agertzea, auhena eta etsimendua dariozkatela! Idu-
ri-eta zinkurrinez kanpo ez daitekela literatura onik...

Gure «Amillaitz» dena bihotz da, bainan ez da kel-
darzalea eta aise baztertzen ditu kireskeriak. Bizia
maite du eta haren idaz-lanak dena olde dira».

Hala ere, etsimendua bera ez ote zen Don Nemesioren go-
goa mugitzen zuena? Bere barnean zeraman minetik agertzen
zuen gizonenganako maitasuna, azal umoretsuaren bidez:

*Utzion arratsari
estaltzen mundua.
Biotzak negar egiteko,
naiago din ezkutua.*

Zeren, bere obretan, beti agertzen bait zuen garai hartako
idazleetan hain nekez nabari zen bizitasuna. Haren olerkigint-
zaren goi maila berrogeitahamargarren dekada hartan ezagutu
zen. Garai berean idatziak ziren euskarazko lehen irratsaioak
ere. Euskaraz lehenbizikoak, nik dakidanez. Eta, handik laster
burutu zuen euskaraz irakasteko CCCren *Método radiofónico*
(1961) hura ere. Urte haietako kultur aldizkarietan ikus ge-
nezakeenez, D. Nemesio ez zen lo egon, egile eta eragile
izan zen, eta garaiko giroagatik eta euskaltzaletasun suharra-
ren eraginez, modan jartzen ziren kanta berriei euskarazko
letra jartzen zien eta maiz berberak kantatzen zituen, nahiz
ospakizunetan nahiz plazetan; berrikeriak euskaraz azaltzeko
ez bait zuen inongo lotsarik.

Bere izakeraz, ez zen inolako molde edo arau hertsietan
sar ahal zitekeen gizona. Artista eta liberal jitea zuen. Hone-
gatik, gerraondoko gure literatur ekintzak suspertzen eta era-
berritzen gizon prestua ez ezik garrantzitsua izan zen. Mixel
Labegeri berak baino lehen eman zion euskal kanta berriari
hasiera, ez bakarrik soinu berriak hartuz eta horiei letra jarriz,
baizik soinu berriak ere asmatuz. Eta, besteak beste, gerraon-
doko giro itogarri hartan, Gipuzkoako gobernadoreei egin zit-
kien gutun publikoak hots handia izan zuten eta herri-kontzien-
tzia iratzartu euskaldun askoren baitan. Eta, gauza guztien gai-
netik, D. Nemesiori inork ukatu ezinezkoa, bere zintzotasuna.

Euskal Esnalea-k 1926 eta 1927an eratu zituen ipuin sari-
ketak irabaziz geroztik, maiz jaso zituen sariak. 1955etik Eus-
kaltzaindiko urgazle zen eta 1979an ohorezko izendatu zuten.

Goian bego gure adiskide maitea. Eta olerkiz agertu zuen gogoia bete bedi:

*Ez dezu zorrik nerekin, Jauna,
maite arren nik oinbeste.
Ezer espero ezpanu ere,
berdin zinduzket nik maite!*

*Nolanai iltzen nazun ezker,
naiz gogorrez, naiz legunez;
begira, Jesus, atertu gabe,
ta il nadilla maitasunez!*

J. S. M.